

УДК 631.115:334.732

DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/154-30>

Слинько М. Ю.

аспірант, викладач кафедри економіки та управління,
Черкаський державний технологічний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1096-7947>

Slinko Mykola

Cherkasy State Technological University

КООПЕРАЦІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ ЧЕРКАСЬКОГО РЕГІОНУ

У статті розглянуто роль кооперації у забезпеченні економічного розвитку сільських територій Черкаського регіону, зокрема сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. Представлено кількісні характеристики сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів Черкаського регіону. Досліджено особливості фінансового забезпечення кооперативів регіону. Виявлено та охарактеризовано наявні недоліки. Досліджено особливості функціонування фермерських господарств та селянських домогосподарств Черкаського регіону як потенційних учасників кооперативів. Запропоновано трьохкомпонентну модель економічного розвитку сільських територій, ключова роль у якій належить державі. Охарактеризовано основні перешкоди, які стримують розвиток кооперації. Представлено переваги від об'єднання малих виробників у сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи.

Ключові слова: кооператив, сільськогосподарський обслуговуючий кооператив, економічний розвиток, фермерські господарства, сільська територія, регіон.

COOPERATION AS INSTRUMENT OF RURAL TERRITORIES ECONOMIC DEVELOPMENT AT CHERKASSY REGION

The nominal increase of gross agricultural output does not ensure adequate socio-economic development of rural areas and improvement of rural populations' life quality. There is important to create favorable conditions for comprehensive development of rural territories, formation of a highly efficient competitive agricultural sector at level of regions and country as a whole. It becomes important effective use of rural territories potential, in particular the development of cooperation as an effective tool for forming a competitive entrepreneurial environment. The purpose of the article is to substantiate place and role of cooperation in ensuring the revival and sustainable development of Cherkassy region rural areas. The article deals with the role of cooperatives in ensuring rural territories economic development at Cherkassy region, in particular agricultural service cooperatives. The quantitative characteristics of agricultural service cooperatives of Cherkassy region are presented, in particular: number of cooperatives and their participants, volume of services provided, size of unit fund, number of workplaces created. The peculiarities of cooperatives financial support at the region, in particular by costs of local budgets and grant financing, are investigated. The examples of financing involvement in agricultural cooperatives development at Cherkassy region are considered. Existing deficiencies have been identified and characterized. The peculiarities of farms and peasant households functioning at Cherkassy region as potential participants of cooperatives which produce one third of region agricultural production are investigated. There was investigated their logistical and personnel support level, employment trends in rural areas, level of employees' education, level of agricultural land development, structure of agricultural production, technical support level of production process. Three-component model of rural territories economic development, key role in which the state belongs, was proposed. The main obstacles that hamper the cooperation development in rural areas of Cherkassy region are characterized. The advantages of merging small producers into agricultural service cooperatives are presented.

Keywords: cooperative, agricultural service cooperative, economic development, farms, rural area, region.

JEL classification: P13, N50, O18, P25.

Постановка проблеми. Номінальне збільшення валового виробництва сільськогосподарської продукції, яке спостерігається останніми роками в Україні, не забезпечує відповідного соціально-економічного розвитку сільських територій та підвищення якості життя сільського населення. Для вирішення цієї проблеми необхідне формування сприятливих умов для всебічного розвитку сільських територій, створення високо-ефективного конкурентоздатного аграрного сектору як на рівні окремих регіонів, так і країни загалом. Великого значення набувають вирішення соціальних питань, забезпечення продовольчих потреб громадян, розвиток і збереження культурних цінностей українського селянства. Вирішення цих питань пов'язане з побудовою системи ефективного соціально-економічного розвитку та раціонального використання потенціалу сіль-

ських територій. У цьому контексті кооперація є дієвим інструментом формування конкурентного підприємницького середовища та розвитку сільських територій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню сучасних теоретико-практичних питань розвитку кооперації у сільських територіях присвячено праці багатьох учених, таких як Л.В. Тарасович, І.В. Гончарук, С.М. Приліпко, О.В. Макушок. Однак, незважаючи на значну кількість наявних досліджень, маловивченими залишаються питання обґрунтування ролі обслуговуючої кооперації у забезпеченні розвитку сільських територій окремих регіонів, що обумовлює вибраний напрям дослідження.

Мета статті полягає в обґрунтуванні місця та ролі кооперації у забезпеченні відродження та сталого розвитку сільських територій Черкаського регіону.

Вклад основного матеріалу. Необхідною детермінантою сталого економічного розвитку сільських територій не випадково вважається співпраця різних інституцій та їх кооперація. Використання потенціалу розвитку сільських територій передбачає не стільки додаткове залучення зовнішніх інвестицій, скільки визначення можливостей реалізації їх наявних ресурсів шляхом об'єднання зусиль сільського населення для вирішення спільних проблем господарювання. Особливо раціональними та дієвими в умовах трансформаційних криз та глобалізації соціально-економічного середовища є сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи (СОК) [1, с. 240].

Станом на початок липня 2019 р. у Черкаському регіоні зареєстровано 128 СОК, які здійснюють розведення великої рогатої худоби, вирощування кролів, займаються садівництвом, обробіткою землі тощо [2]. Однак лише 25 з них реально функціонують, сплачуючи податки (при цьому 40% з них звільнено від оподаткування). Вплив кооперативів на розвиток сільського господарства характеризується не лише їх чисельністю, але й іншими важливими індикаторами, зокрема кількістю учасників кооперативів, обсягом наданих послуг. СОК Черкаського регіону за перше півріччя 2019 р. реалізували продукцію на суму 8,4 млн. грн., сформували пайовий фонд у обсязі 2,02 млн. грн., основні фонди в розмірі 24,1 млн. грн. Завдяки функціонуванню кооперативів у сільських територіях регіону створено 140 постійних робочих місць, членами кооперативів є ще 1 856 осіб [3].

Представлені статистичні дані демонструють наявність низки факторів, які стримують процес формування та розвитку СОК у регіоні. Основними з них є відсутність дієвих механізмів державної підтримки; неврегульованість законодавчої бази, зокрема бази щодо оподаткування; низький рівень обізнаності та інформаційного забезпечення сільського населення стосовно особливостей та вигід від кооперування; недостатня якість кооперативного менеджменту як специфічної форми підприємництва [1, с. 240].

З 2013 р. державна фінансова допомога здійснюється лише за рахунок місцевих бюджетів [4]. За кошти місцевого бюджету 9 СОК Черкаського регіону станом

на початок липня 2019 р. отримали фінансову підтримку у загальному обсязі 7,7 млн. грн. [3].

Ще одним каналом залучення фінансування для розвитку СОК є участь у міжнародних проєктах, грантових програмах. Так, із січня 2015 р. до липня 2017 р. на території Черкаського регіону було реалізовано проєкт «Створення регіонального навчально-практичного центру розвитку багатофункціональних кооперативів» у співпраці обласного управління агропромислового розвитку та Європейського Союзу (грантова програма ЄС). Метою проєкту було зниження рівня безробіття у сільській місцевості завдяки створенню СОК та забезпечення їх матеріально-технічною підтримкою. В результаті було зареєстровано 51 СОК (41 з них зареєстровано у сфері розведення та утримання кролів).

Однак результати державного фінансового аудиту програми зазначають, що з 16 СОК, які надали відповідь на запит Управління агропромислового розвитку ОДА, 15 кооперативів не здійснюють діяльність, а 1 кооператив є збитковим, тобто після припинення дії європейського гранту та підтримки з боку Центру розвитку багатофункціональних кооперативів більшість створених СОК перебуває на початковому рівні розвитку. Це вказує на відсутність зростання рівня зайнятості у сільських територіях та покращення добробуту місцевого населення, відсутність додаткових надходжень до бюджетів місцевих рад від діяльності створених СОК [5, с. 21].

У перспективі потенційними учасниками СОК можуть бути малі фермерські господарства та селянські домогосподарства регіону. Так, 1 306 фермерських господарств Черкаського регіону обробляють 158,8 тис. га ріллі (18% від регіонального обсягу ріллі). Крім того, в регіоні функціонує ще 200,7 тис. особистих селянських господарств, які обробляють 199,3 тис. га землі [6]. При цьому за обсягом виробництва названі суб'єкти виготовляють третину продукції сільського господарства (рис. 1).

Фермерські господарства та домогосподарства Черкаського регіону вирощують та реалізують майже 23% загального обсягу продукції рослинництва (найбільший внесок належить саме домогосподарствам, що мають 2 780 млн. грн., або 15% за 2019 р.). При цьому сільським домогосподарствам належать 171,3 тис. га

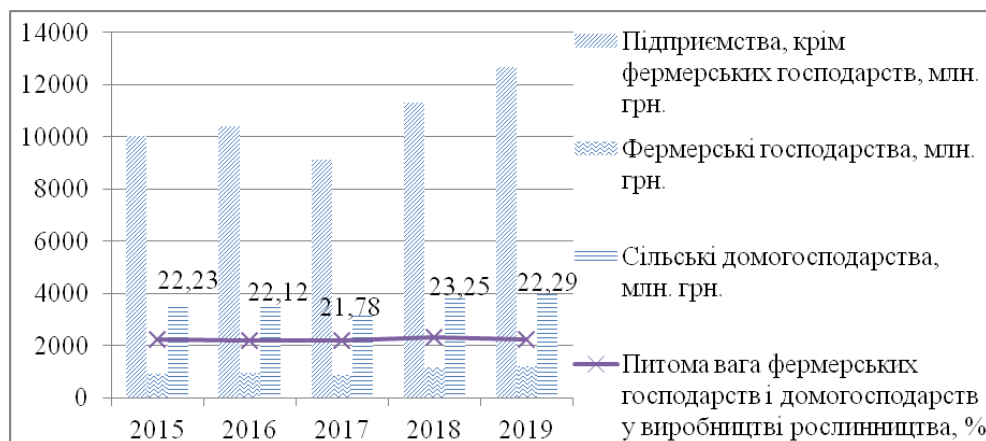

Рис. 1. Динаміка виробництва продукції сільського господарства (у постійних цінах 2010 р.) за категоріями господарств у Черкаському регіоні за 2015–2019 рр.

Джерело: складено автором за даними джерела [7]

землі, тобто 12% площі сільськогосподарської землі Черкаської області. Більше половини домогосподарств (65%) обробляють земельні ділянки площею не більше 0,5 га. Це близько чверті площі землі, яка перебуває у користуванні домогосподарств [6].

Для Черкаського регіону характерна наявність у користуванні населення менших площ земельних паїв (у середньому 0,86 га) порівняно із середнім значенням по Україні (1,23 га). Це пояснюється якістю та родючістю ґрунтів, відповідно, їх високою вартістю (43% земель господарств населення Черкаського регіону характеризуються як якісні) [6]. Отже, більшість господарств населення сільських територій, на яку припадає обробіток п'ятої частини земель у користуванні населення, займається сільськогосподарською діяльністю у некомерційних цілях для задоволення власних потреб.

Рівень технічного забезпечення сільських домогосподарств Черкаського регіону є досить низьким (близько 5% домогосподарств використовують сільськогосподарську техніку, що на 12 п. п. нижче за середнє значення по Україні). Близько 3% домогосподарств області обробляють землю лише вручну [7]. Це демонструє низький рівень фінансового забезпечення сільського населення регіону та відсутність змоги їх більшості придбати відповідну техніку або залучити сторонню працю для обробітку землі.

Також рівень освіченості сільського населення регіону є недостатнім (на початок 2019 р. серед голів сільських домогосподарств вищу освіту мають 57% чоловіків та 36% жінок). Відсутність необхідної освіти та кваліфікації аграріїв, а також інноваційного підходу та новітніх технологій стримує підвищення якості продукції, що виготовляється [7].

У сільській місцевості Черкаського регіону проживає менше половини (43%) населення області, а рівень офіційно зареєстрованого безробіття серед працездатного населення майже на 1 п. п. більше, ніж серед міського населення, складаючи 10,9% за 2018 р. Рівень навантаження безробітних на одну вакантну посаду коливається від 12 осіб у центрі зайнятості м. Черкаси до 1 472 осіб у Монастирищенському районному центрі зайнятості [8]. Зазначені тенденції демонструють низьку привабливість для проживання у сільській місцевості та посилення урбанізаційних процесів. Основними чинниками є низька інфраструктура (якість доріг, відсутність транспортного сполучення багатьох віддалених населених пунктів); недостатнє охоплення мережею освітніх, медичних та культурних закладів; відсутність необхідної кількості робочих місць тощо.

Оскільки саме малі фермерські господарства та особисті господарства сільського населення є ключовими учасниками так званого селозберігаючого типу розвитку економіки, важливу роль у сталому розвитку сільських територій має відігравати держава (рис. 2).

Отже, рівень розвитку сільських територій залежить від ефективності взаємодії трьох функціональних учасників, серед яких найбільш вагомий вплив належить саме державі. Відповідна підтримка з боку держави у формі спеціальної системи оподаткування та пільгового кредитування фермерських господарств, стимулювання навчання їх працівників, допомоги під час впровадження прогресивних технологій сприятимуть об'єднанню природних ресурсів, розвитку сільського господарства, організації внутрішньогосподарської кооперації, підвищення зацікавленості серед молоді до проживання у сільській місцевості.

Основними перешкодами, які стримують розвиток малого підприємництва у сільській місцевості, зокрема у Черкаській області, є:

- відсутність дієвої та ефективної системи збуту виготовленої сільськогосподарської продукції (торгові посередники встановлюють ціни та умови, які є невідповідними для виробників продукції);
- обмежений доступ та низька поінформованість щодо залучення державної підтримки (низький рівень освіченості сільгоспвиробників та їх володіння сучасними інформаційно-комунікаційними технологіями);
- відсутність належної кількісно-якісної власної матеріально-технічної бази та недостатній обсяг власних фінансових ресурсів;
- низька продуктивність праці (значне використання ручної праці);
- обмежений доступ до агросервісних послуг для зберігання, переробки та збуту виготовленої продукції (через низьку зацікавленість у співпраці з дрібними виробниками) [9, с. 60, 126–127].

В умовах сьогодення кооперативний рух є прогресивним інструментом функціонування та розвитку малих сільськогосподарських виробників, відкриваючи, зрештою, нові перспективи не лише для учасників об'єднання, але й для економіки регіону загалом. Сільськогосподарська обслуговуюча кооперація є дієвим інструментом економічного розвитку сільських територій, зокрема, завдяки:

- забезпеченню доступності нових ринків збуту продукції (торгові майданчики, аграрні біржі),

Рис. 2. Компонентна модель економічного розвитку сільських територій

Джерело: використано автором за даними джерела [9, с. 58]

об'єднанню зусиль учасників кооперативу з питань реалізації та доставки виготовленої продукції;

– оптовий купівлі засобів виробництва за рахунок спільно сформованих грошових фондів;

– спрощенню доступу до залучення фінансово-кредитних ресурсів;

– можливості отримати консультаційні послуги та інформаційний моніторинг ринкової ситуації, набуття й удосконалення навичок самоврядування та ефективного господарювання у сільських місцевостях;

– підвищенню якості продукції завдяки акумулюванню зусиль, консультативній підтримці, вливанню нових ідей;

– зменшенню собівартості завдяки масштабуванню виробництва;

– створенню нових робочих місць для сільського населення.

Висновки. З огляду на велику кількість особистих селянських, фермерських господарств та їх суттєвий внесок у виробництво сільськогосподарської про-

дукції у Черкаському регіоні, доцільним є сприяння створенню та розвитку за їх участю кооперативного сегменту аграрного ринку, що обмежується недостатнім рівнем матеріального та фінансового забезпечення кооперативів, відсутністю кваліфікованих менеджерів та фахівців як організаторів кооперативного руху, низьким рівнем інформаційної обізнаності селян щодо переваг участі у кооперативах, а також відсутністю необхідної державної підтримки.

Виявлено, що процес формування СОК у Черкаському регіоні характеризується повільним та нестабільним розвитком, у результаті чого загострюються процеси урбанізації населення, руйнування об'єктів соціальної інфраструктури сільських територій, невикористання наявного сільського потенціалу. З огляду на високу частку ріллі у структурі земель регіону та високу родючість ґрунтів переважаючою є галузь рослинництва. Перспективним для подальших досліджень є пошук можливостей розвитку СОК Черкаського регіону у галузі тваринництва.

Список використаних джерел:

1. Тарасович Л.В. Кооперація як інструмент економічного зростання сільських територій та економіки в умовах децентралізації. *Вісник Миколаївського національного університету імені В.О. Сухомлинського*. 2017. № 16. С. 239–244.
2. Сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи Черкаської області. *Google.maps*. URL: <https://www.google.ru/maps/d/embed?mid> (дата звернення: 12.04.2020).
3. Офіційний сайт Департаменту агропромислового розвитку Черкаської ОДА. URL: <http://www.apkck.gov.ua> (дата звернення: 12.04.2020).
4. Офіційний сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України. URL: <http://minagro.gov.ua/ministry?nid=3719> (дата звернення: 12.04.2020).
5. Товстопіят О.І. Аудиторський звіт «Програма підтримки розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів у Черкаській області на період до 2020 р.». *Управління північного офісу Держаудитслужби в Черкаській області*. Черкаси, 2019. 25 с.
6. Офіційний сайт Державного комітету статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 13.04.2020).
7. Офіційний сайт аграрного сектору України. URL: <http://agroua.net/statistics> (дата звернення: 13.04.2020).
8. Офіційний сайт Головного управління статистики у Черкаській області. URL: <http://www.ck.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 13.04.2020).
9. Гончарук І.В. Роль сільськогосподарських кооперативів у забезпеченні сталого розвитку сільських територій Вінницької області. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2017. № 8. С. 56–67.
10. Вазинський Ф.А., Колодійчук А.В., Молнар О.С. Диверсифікація та кооперація розвитку сільських територій регіону. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Економіка*. 2011. Спецвип. 33. Ч. 3. С. 125–129.

References:

1. Tarasovych, L.V. (2017). *Kooperatsiia yak instrument ekonomichnoho zrostantia silskykh terytorii ta ekonomiky v umovakh detsentralizatsii* [Cooperation as an economic tool for rural areas and economy under decentralization growth]. *Mykolaivskiy natsionalnyi universytet imeni V.O. Sukhomlyns'koho* [Mykolaiv National University V.O. Sukhomlynsky]. Vol. 16. P. 239–244 [in Ukrainian].
2. Silskohospodarski obsluhovuiuchi kooperatyvy Cherkaskoi oblasti [Agricultural service cooperatives of Cherkassy region]. *Google.maps*. Available at: <http://www.ck.ukrstat.gov.ua> (accessed: 12 April 2020).
3. Ofitsiyniy sait Departamentu ahropromyslovoho rozvytku Cherkaskoi ODA [Official site of Agro-Industrial Development Department of Cherkassy Regional State Administration]. Available at: <http://www.apkck.gov.ua> (accessed: 12 April 2020).
4. Ofitsiyniy sait Ministerstva ahramoi polityky ta prodovolstva Ukrainy [Official site of Ministry of Agrarian Policy of Ukraine]. Available at: <http://minagro.gov.ua/ministry?nid=3719> (accessed: 12 April 2020).
5. Tovstopiat, O.I. (2019). *Audytorskyi zvit "Prohrama pidtrymky rozvytku silskohospodarskykh obsluhovuiuchykh kooperatyviv u Cherkaskii oblasti na period do 2020 r."* [Audit report "Program of agricultural service cooperatives development support at Cherkassy region for the period up to 2020" implementation]. *Upravlinnia pivnichnoho ofisu Derzhadytsluzhby v Cherkaskii oblasti* [Office of Northern Part of State Audit Office at Cherkassy region]. Cherkassy [in Ukrainian].
6. Ofitsiyniy sait Derzhavnoho komitetu statystyky Ukrainy [Official site of State Statistics Committee of Ukraine]. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (accessed: 13 April 2020).
7. Ofitsiyniy sait Ahraryni sektor Ukrainy [Official site of Agricultural sector of Ukraine]. Available at: <http://agroua.net/statistics> (accessed: 13 April 2020).
8. Ofitsiyniy sait Holovnoho upravlinnia statystyky u Cherkaskii oblasti [Official site of Main Department of Statistics of Cherkassy region]. Available at: <http://www.ck.ukrstat.gov.ua> (accessed: 13 April 2020).
9. Honcharuk, I.V. (2017). *Rol silskohospodarskykh kooperatyviv u zabezpechenni staloho rozvytku silskykh terytorii Vinnytskoi oblasti* [The role of agricultural cooperatives in ensuring the sustainable development of Vinnitsa region rural territories]. *Ekonomika. Finansy. Menedzhment: aktualni pytannia nauky i praktyky* [Economy. Finances. Management: topical issues of science and practice]. Vol. 8. P. 56–67 [in Ukrainian].
10. Vazhynskiy, F.A., Kolodiiichuk, A.V., Molnar, O.S. (2011). *Dyversyfikatsiia ta kooperatsiia rozvytku silskykh terytorii rehionu* [Diversification and cooperation of rural development at region]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Serii: Ekonomika* [Uzhgorod University Scientific Bulletin: Series: Economics]. Vol. 33 (3). P. 125–129 [in Ukrainian].